РЕЦЕНЗИЯ

по процедура за защита на дисертационен труд на тема:

„ИЗДАНИЯ, СЪПЪТСТВАЩИ ИЗЛОЖБЕНАТА ПРАКТИКА В БЪЛГАРИЯ (1995 – 2015)“

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
от кандидат:
Албена Спасова Атанасова,
Област на висше образование: 8. Изкуства
Професионално направление: 8.2. Изобразително изкуство,
Докторска програма: „Изкуствознание и изобразително изкуство“,
катедра: „Психология на изкуството, художествено образование
и общообразователни дисциплини“
Факултет за изящни изкуства, Национална художествена академия
Научен консултант: **проф. д-р Румяна Панкова**
Рецензията е изготвена от:
проф. Буян Йорданов Филчев – СУ „Св. Климент Охридски“
в качеството на член на научното жури, съгласно Заповед № 0021 / 24.01.2025 г.
на Ректора на Националната художествена академия.

Обща характеристика на дисертационния труд и представените материали

Представеният дисертационен труд съдържа:

177 страници основен текст и се състои от увод и 3 глави, приноси и заключение, библиография и приложение – 55 бр. илюстрации, 81 броя библиографски източници.

1. Данни и лични впечатления за кандидата

Моите лични впечатления за кандидата за докторска степен Албена Спасова Атанасова трудно се вместват в понятието „впечатления“. Впечатления имаме от мимолетни, изяви, представяния, ситуации и трудове свързани с дадени личности в една конкретика, която често е извадена от контекста на нещо по-мащабно, осъществило се в достатъчно голям период от време.

Казвам всичко това, защото „впечатленията“ ми за Албена Спасова за нейната работа, огромния брой трудове, изяви и реализирани проекти, започнаха да се натрупват от далечната 1981 година от момента, в който тя пое функцията на координатор в Съюза на българските художници, което продължава и до днес. Това е твърде голям период от време (44 години), през който се случиха много важни събития и трансформации в съществуването, оцеляването и развитието на визуалните изкуства и културата в България. Като активен член на секция „Графика и илюстрация“ в СБХ и художествен редактор, а по-късно и управител на издателство „Български художник“ (където се отпечатваха почти всички плакати, каталози и всевъзможни материали свързани с изложбената дейност у нас) работата ми би била нереална без активното съдействие на Албена Спасова. От самото начало тя показа, че притежава необходимите качества, за да се справя с трудната и многопосочна работа, свързана с изложбената дейност и обслужването на всякакви проекти, в това число и международни, финализирани с печатно издание. От голямо значение е и ежедневната ѝ

работа с колеги от различни поколения с различни виждания и интереси и техните проблеми. Към това трябва да добавим и сложната работа с различни институции, фондове, фондации, културни центрове и посолства, както у нас, така и в чужбина. Друга нейна активност е свързана с рекламата, медиите и цялостния мениджмънт, съпровождащ толкова много творчески изяви. Цялата тази ангажираност не попречи на Албена Спасова да изгради във времето своята квалификация, систематично и целенасочено в следните насоки: „Администриране и управление на изкуствата", „Артмениджмънт", „Управление на образователни програми към галерии и музеи", „ Управление на международни проекти", „Финансиране на културни проекти", „PR на културни организации". Успоредно с това тя натрупа академичен и преподавателски опит от 2001 г. до сега. Участва в десетки академични проекти, доклади и научни конференции. От 2000 до 2011 – хоноруван преподавател по артмениджмънт в Нов Български университет – София. Професионалният и опит е свързан със създаването на Международното триенале на сценичния плакат, фондация „Фотофабрика" и др. Автор на повече от 100 проекта, спечелили конкурси на различни финансиращи програми. Автор, съавтор и съставител на повече от 70 издания и каталози както и на редица статии. Не по-малко важна е консултантската и експертна дейност в областта на визуалните изкуства. Примерите са много и най-значимите от тях са в приложените материали. След целият натрупан професионален опит и дълбока лична мотивация на автора, реализирането на точно този дисертационен труд е повече от логичен и закономерен.

2. Съдържателен анализ на научните и научно-приложните постижения на кандидата, съдържащи се в представения дисертационен труд и публикациите към него, включени по процедурата

В увода се изясняват обосновката на фокуса, времевата рамка и актуалността на изследването

Още в заглавието се очертава **основната тема,** фокусирана върху изданията органично свързани с изложбената практика у нас, в един много важен времеви период (1995 –2015). Периодът не е случайно избран, а е обусловен от важни глобални събития, довели до мащабни трансформации в политически, икономически, социални и културни аспекти, безспорно повлияли на развитието на визуалните изкуства, и свързаните с тях печатни издания. Говорейки за печатни издания не изключваме и тяхната дигитализация и създаването на чисто електронни варианти, предназначени да изпълняват същите функции, но с по-мащабно приложение.

Актуалността на изследването ясно се обуславя от множество констатации от страна на автора, свързани с огромния обем реализации на артистични художествени изяви и очевидната липса на систематизирана и всеобхватна работа на националните и специализирани библиотечни институции и други специализирани центрове. Практически не съществува национален архив за съхраняване на тези печатни материали, обобщаващи актуалния художествен живот в областта на визуалните изкуства. Чрез този труд авторът прави задълбочен анализ на основните проблеми, свързани с изследваната материя, и хвърля светлина върху състоянието на сектора към днешна дата. Проучването показва и липсата на тясно специализирана литература, медийни изяви професионална оперативна критика. Трудът е белязан от дълбока лична мотивация плод на натрупания опит и участието на автора в описаните процеси. Акцентът на труда са печатните каталози, свързани

с временните изложби, ограничени темпорално и пространствено, защото те изпълняват своите функции, както по време на събитието, така и дълго време след това.

Автентичността на изследването се базира на масив от 1000 единици, между които оригинални документални материали, интервюта и архиви на преки участници – наши съвременници.

Структурата на дисертацията е логична, хронологично и смислово обоснована и с подходяща йерархичност на обема на текстовете.

В глава първа се позиционира мястото на печатните издания, свързани със събития в областта на визуалните изкуства, като се определят съществуващите дефицити.

Анализът на състоянието на проблема е много задълбочен, отчитайки многостранната природа на каталожните издания,…*„ориентирана едновременно към художественото образование, историята и теорията на изкуствата, връзките с обществеността, пазара на изкуствата, мениджмънта на образованието, развитието на аудиторията, управлението, администрирането и международния обмен на визуалните изкуства“*.

Целта на настоящия труд е да генерира национално представителни данни по широк кръг от въпроси, свързани с печатните издания, съпътстващи изложбите в България през периода от 1990 до 2015 г., осмисляйки различни страни от тяхното съдържание и позиционирайки ги в цялостната културна ситуация.

Задачите са дефинирани точно и целесъобразно в 7 точки, като се започва с обработка и формиране на максимално подробен масив от образци, възкресяване и реабилитация на практиката, постиженията, традицията и опита на издателство – „Български художник“, анализ на различни институции, центрове и автори осмисляйки печатните издания, като специфичен и неизследван сегмент от културната индустрия, да провокира дебат за създаването на комплекс от професионални критерии, включително и като част от образованието в НХА, и накрая да инициира кампания за набиране и социализиране на максимално представителен фонд от каталожни издания и неговото депозиране в Националната библиотека.

Прегледа на практиките и традициите в областта на каталожните издания ни връща няколко десетилетия назад във времето и неминуемо ни напомня за уникалния парадокс, за това как най-голямото професионално сдружение, свързано с визуалните изкуства у нас (СБХ), заличи една високо професионална институция в лицето на издателство „Български художник“, освен всичко друго създадена да пише неговата (на съюза) история и да каталогизира и рекламира цялата му изложбена и културна дейност. Лично съм виждал неразпечатани пакети с каталози от ОХИ, захвърлени в пунктове за хартиени отпадъци. И това не беше прецедент, но е свидетелство за огромното разминаване на вижданията на много от хората, избрани да се грижат за цялата тази важна дейност на един творчески съюз и рефлексиите от това в цялото ни общество. Стигна се и до известната фраза, записана в протоколите на едно заседание на управителния съвет, която звучи така …„ако издателството ни вече не снася златни яйца, по-добре да го затворим (разбирай „*заколим“*). Разбирането, че водещо издателство с международно признание, превеждащо стойностните си издания на повече от 5 езика, може да бъде сравнено с кокошка, …*„бележи началото на времето, когато, за един продължителен период, каталожните издания напускат полето на професионалното книгоиздаване и стават част от случайни и*

неравностойни като качество процеси и резултати“.

Някой може да ме обвини в пристрастност, но както се казва „романите не горят“, не изчезват и този тип издания, на които е посветен този труд. И до днес изкуствоведи, преподаватели, докторанти, студенти и хора, свързани с визуалните изкуства, ползват тези издания, намирайки в тях точна и много професионално поднесена информация, каквато в днешно време все още рядко се среща. Казвам това, защото в един каталог се съдържат текстове от най-различно естество, при които една буквена грешка понякога е фатална, тъй като тези текстове съдържат години, размери, техники, специфични термини, имена със сложни транскрипции, видове паратекст, и всичко това на квадрат, когато изданието е двуезично. Добрият професионален превод гарантира добър прием навсякъде по света, попадайки в ръцете на хора с отношение. Лошият превод и всички останали неточности ще работят с отрицателен знак за събитието и дълго време след това. И днес много издатели или фирми с вписана в предмета на дейност издателска такава, практикуват и са убедени, че в издателското каре е достатъчно да фигурира един редактор, който изпълнява ролята на научен редактор, стилов редактор и коректор едновременно. Резултатите обикновено са посредствени с леко самодеен привкус в зависимост от нивото на грамотност на редактора и неговата съпричастност към сложната и специфична лексика, свързана с визуалните изкуства. Авторът акцентира върху този аспект, защото в многогодишната си практика е изживял катарзиса на човек, който се стреми да си свърши добре и професионално работата, но непрекъснато се сблъсква със ситуации, които по-скоро са в дисонанс с това, което се стреми да постигне. В изследването има много анализи, които свидетелстват за такъв дефицит. Независимо от това Албена Спасова демонстрира и онази обективност, която прави труда ѝ наистина научнообоснован, стремящ се да погледне проблема, от колкото се може повече аспекти.

Проекции и проявления на традициите, свързани с издаването на каталози, е текст от научният труд, който се стреми да обхване доста голям период от време, когато се случват онези важни художествени събития, довели до развитието на жанра на нивото, което виждаме сега. Това са предимно мащабни изяви – международни биеналета и други подобни форуми, които достигат до нас чрез своите луксозни професионално направени издания, демонстриращи качествен дизайн, типография и полиграфия. Варшава, Лахти, Риека, Болоня, Братислава, Любляна, Краков, Баден Баден, Сао Пауло, Интерграфика в Берлин; Белгия, Италия и в по-ново време Япония, Китай, Тайланд, Република Корея и др. са едни от най-значимите големи международни форуми, чиито рекламни и каталожни издания оказват силно влияние на реципрочните такива у нас. Авторът прави реверанс към една част от български печатни издания, които не отстъпват понякога и от най-качествените чужди каталози. Такива са каталозите на „Биенале на българския театрален плакат Димитровград“, „Международното триенале на сценичния плакат – София“, „Международното биенале на графиката – Варна“, „Международното биенале на графиката – София“, както и много други издания, отразяващи общи, групови, и авторски изложби, а също така и каталози издавани от издателските центрове в учебните заведения по изкуствата и други институции финансирали и подпомагали изяви свързани с визуалните изкуства. Информацията, която Албена Спасова ни предоставя за целият този период е изключително пълна, и което е още по-важно поднесена със задълбочен анализ на основните приоритети и проблеми, свързани с каталожните печатни издания. Текстът е изпълнен с много позабравени детайли, свързани с личности, институции, програми, които направиха възможна

симбиозата между информационно, рекламно и образователно съдържание. Най-ценното в това изследване е осветяването на един сложен, понякога изпълнен с противоречия период и изграждането, чрез задълбочен научен анализ и категорични заключения на цялостен „портрет“ на печатните издания, съпътстващи изложбеният живот у нас. Преценявам като качество, а не недостатък твърде личното и емоционално отношение на Албена към изследваната материя, но това е обусловено от факта, че тя не е наблюдател на процеса, а активен участник в него, платил висока цена в професионален, нравствен, морален, а и здравословен аспект.

Авторът прокарва визията, че в по-ново време …*„изложбата се оформя, като авторски процес, който е комплексен, поучителен, творчески и логистичен акт, заслужаващ да бъде популяризиран и споделян“*. Затова в изследването се използва понятието *изложбено събитие*, защото отразява много по-точно комплексния характер на всяка артистична проява, в която каталогът изпълнява ролята си на продукт с най-трайно и пълноценно въздействие върху цялостната културна среда.

В глава втора

методологията на изследването следва логиката на поставените задачи и е насочена към всеобхватно проникване в генетиката на проучвания проблем със неговите качествени и количествени параметри. Като основен инструментариум са приложени емпиричния, сравнителния и аналитичния подходи. Нещо ново, използвано в това изследване, е прилагането на теорията на паратекста и задължителните международни стандарти за класифициране и сертифициране.

Методологията на изследването включва система за изграждане на **информационния масив и корпус** на огромно количество образци. За изследването са ползвани специализираните библиотеки на СБХ, НХА, Националната галерия, магазините за сувенири и книги към НГ, СГХГ, ХГ „Б. Георгиев“ – Варна, сбирката от книги към Ателие „Светлин Русев“, антикварни колекции и много частни архиви, включително и личния архив на автора, който надхвърля 500 единици.

Изготвена е таблица, която позволява да бъдат отразени необходимите **критерии и показатели** нужни на изследването. Тя позволява да бъде допълвана с нови и нови образци, давайки по-широка перспектива за паралелно проследяване на процеси и тенденции. Така по-ясно се оформят няколко семантични ядра от групи издания. Един от възможните показатели за групиране и анализиране е в зависимост от вида на институциите, които ги продуцират:

- *държавни и общински институции;*
- *неправителствени организации;*
- *по инициатива и със средства на художника-автор;*
- *инициативи на галерийни институции.*

Масивът от печатни материали включва 1006 единици, отпечатани в периода 1990 – 2015 г., съдържащи 17 958 произведения на 6 766 автори. От тях обект на специализиран контент-анализ, основаващ се на 29 категории са близо 200 каталога.

Един от ключовите приноси на изследването е генерирането на национално представителни данни по въпроса. Това е първият у нас публичен архив, представящ ролята на печатните издания, посветени на визуалните изкуства и е солидна основа в помощ на

бъдещи подобни изследвания.

Прилагането и не прилагането на международните стандарти за обозначаване и регистриране на каталожните издания (**ISBN, ISSN, ISBD,**) е още един аспект, който хвърля светлина върху състоянието на този тип издания.

В трета глава се прави анализ на печатните издания от гледна точка на тяхното функциониране и взаимодействие в различни контексти и области.

...„ В доктората изданията са разгледани като част от общия инструментариум на рекламата, маркетинга и образованието, а също са застъпени онези зони от правото, които имат пряко нормативно отношение към изследваната материя."

Изводите на докторанта в този сегмент от темата са твърде обезпокоителни и свидетелстват за *...„липса на нормално функциониращ пазар на изкуствата в България; доминиращо ниско ниво на оригиналност и ефективност на рекламните кампании на различни институции и проекти в областта на визуалните и други изкуства; неадекватно отразяване от страна на медиите; липса на указания в градската среда за местоположението на различните пространства за култура; липса на модерна и работеща музейна институция, която да събира, съхранява и популяризира изкуството на графичния дизайн, плаката и рекламата."*

Трудно е да се оспорят тези заключения и това показва, че докторанта и тук си е свършил добре работата.

Добре е разработена и темата за маркетинговата гледна точка, която включва много компоненти, които са посочени обосновано в настоящият труд.

Приложението на печатните издания в образователния процес и развитието на аудиторията е също така важен акцент, който пледира, че печатните издания трябва да са неотделими от обучението, провеждано в музейните и галерийни институции, а също така медии, автори, книги, учебни заведения и каталози.

Оценка на печатните издания от гледна точка на изискванията на нормативната база и Законът за авторското право и сродните му права (ЗАПСП) е също важна част от настоящето изследване, в която са посочени всички пряко и косвено засягащи ни аспекти и последици свързани с неприлагането на този закон. Проблемът очевидно е много сериозен и за съжаление допринася за негативният ни имидж в международен план. Законите свързани с опазването на всяка интелектуална собственост може би звучат малко встрани от темата, но те са неотменима част от същността, реализацията и функциите на всяко издание.

Заключението съдържа изводи по дисертацията, чийто прочит потвърждава основните цели и задачи. Изнесените сравнителни анализи и оценки на резултатите от дисертацията са готова научна база за следващо изследване.

Приносите с техните количествени и качествени измерения включват:

1. събиране за пръв път на уникален архив (294 каталога; 470 покани; 176 плаката, 25 диплянки, 41 календара), представящ близо 18 000 изображения на произведения на съвременното българско визуално изкуство и интерпретирането на корпуса за целите на проучването;

2. изследване на различни гранични полета, спрямо които печатните издания изпълняват ролята на посредници и изразители на тяхното взаимодействие;

3. проучване на хибридни и алтернативни форми, производни от каталога, интерпретиращи или надграждащи каталожните издания и изложбената дейност;

4. систематизиране и представяне на най-важните нормативни разпоредби (международни стандартни закони), пряко свързани с адекватното функциониране на печатните издания;

5. анализиране на различните маркетингови и икономически измерения, разкриващи печатните издания, като: форма на културна индустрия; средство за набиране на финансиране и привличане на спонсори; предмет за кандидатстване пред донорски програми и конкурси и/или като една от малкото възможности за продажба на продукти, производни от визуалните изкуства (каталози, картички, календари и пр.), включително и като средство за развитие на арт пазара;

6. осмисляне на печатното издание като инструмент за изграждане на партньорства, които прерастват в устойчиви културни мрежи;

7. разглеждане на печатните издания за временните изложби като безценни свидетелства за художествената сцена и все още неизползван ресурс за нейното опознаване.

Изцяло съм съгласен с формулирането на приносите в този труд.

Научни публикации по темата

СПАСОВА, Албена Атанасова, ПЕТЕР ПОЧ: по пътя между подсъзнателнателните приказно-фантазни отражения и грубата реалност на битието. //ArtPsychology.net, 2023, стр. 3-13, ISSN 2738-862X

СПАСОВА, Албена Атанасова. Лех Майевски: Плакатът остана кралят на графичния дизайн. // Полиграфия, 2024, бр. 4. с. 29-34, ISSN 0204-9953

СПАСОВА, Албена Атанасова. Възходът на полския плакат. // Култура, бр. 4, април 2024 (3007), ISSN-0861-1408

СПАСОВА, Албена Атанасова. Божидар Йонов за ролята на художника в съвременната културна среда.//Полиграфия, 2024, бр. 1, стр. 36-40, ISSN 0204-9953

2024

СПАСОВА, Албена Атанасова. Жените и плакатът. 2024, изд. МТСП-София, автор на текста, съставител, библиофилско двуезично издание, ISBN 978-619-92516-1-442 с. 42

СПАСОВА, Албена Атанасова. Гите Кат – Изненадващата красота на обикновените неща. // Полиграфия, 2023, бр. 3, стр. 32-36, ISSN 0204-9953 2024

СПАСОВА, Албена Атанасова, Плакатът в България – проекции и парадокси. //Артизанин. 2019. бр. 22 – 23, с. 16 – 41. ISSN 2535-1273

Автореферат на дисертацията е направен по правилата и изискванията залегнали в правилниците на ВУЗ. Той съдържа всички раздели на дисертацията и необходимата информация е поднесена кратко, ясно и коректно.

Дисертационният труд съдържа научно приложни резултати, които представляват оригинален принос в областта към която е насочен. Той показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания, както и творчески потенциал.

От езикова гледна точка трудът е написан добре и изпълнен с множество цитати от знакови личности. Езиковото и стиловото единство свидетелстват за изчистен авторски текст, достатъчно концентриран и наситен с информация, но също така и четивен.

Приложението и портфолиото са неголеми по обем, имайки предвид обема на самата дисертация, но дават достатъчна визуална информация. Ако част от този труд се трансформира в издание, то тогава трябва да се добави много по-голям масив от визуална информация, която сигурен съм авторът притежава.

Библиографията е коректно поднесена и в достатъчен обем. Голяма част от информацията необходима за такъв труд, очевидно е притежание на автора и е събирана няколко десетилетия и това е друг съществен принос.

3. Критични бележки и препоръки

По критериите: постановка, анализи и обобщения, методично равнище, точност и пълнота на резултатите и литературна осведоменост нямам конкретни забележки. Имам една препоръка, която е задължителна за работата върху всеки текст – **втората коректура,** която да изчисти всички допуснати граматични грешки. Още повече, че самият дисертант убедено говори за това в дисертацията си. Отдавам го на вечният дефицит на време.

4. Заключение

След като се запознах с представените в процедурата дисертационен труд и придружаващите го научни трудове и въз основа на направения анализ на тяхната значимост и съдържащи се в тях научни и научно-приложни приноси, **потвърждавам**, че представеният дисертационен труд и научните публикации към него, както и качеството и оригиналността на представените в тях резултати и постижения, отговарят на изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и съответния Правилник на НХА за придобиване от кандидата на образователната и научна степен **„доктор“** в научната област на висше образование: 8. Изкуства, Професионално направление: 8.2. Изобразително изкуство, Докторска програма: „Изкуствознание и изобразително изкуство“.

В частност кандидатът удовлетворява минималните национални изисквания в професионалното направление и не е установено плагиатство в представените по конкурса научни трудове.

Въз основа на гореизложеното, **препоръчвам** на научното жури да присъди

на преп. **Албена Спасова Атанасова,** образователна и научна степен **„доктор“** в научна област 8. Изкуства, Професионално направление: 8.2. Изобразително изкуство, Докторска програма: „Изкуствознание и изобразително изкуство“.

29. 04. 2025 г. Изготвил рецензията: проф. Буян Филчев